

אֶלְחַנַּן לְוִינְסְקִי.

I.

אלחנן ליב בר' צבי לוינסקי נולד בכ"ה אדר תרי"ז בעיירה פוֹדְ בְּרֶזְנָה (פלך ווילנה). אמו מתה עליו בשנת תרכ"ג, כשהיה אך בן שש שנים. לאחר שנה, בשנת תרכ"ד, נשא אביו אשה שניה ועבר לדור בעיירה גילוואן (פלך קובנה), שנעשתה עיר-מולדתו השניה של הנער אלחנן-ליב. בעיירה זו בלה את מבחר שנות ילדותו ונערותו וקבל את ראשית חנוכו. אביו, ר' צבי, היה למדן מופלג, שהיה ראוי להוראה ושלא בפני רב-העיר היה פוסק שאלות, והרב אף היה נמלך בו בכל הנוגע לאסור-והתר וגם לדיני-ממונות. את פרנסתו מצא לא ברות, אך גם לא בדוחק גדול, מן החנוונות, ושלא על מנת לקבל פרס היה קורא שיעור ב"חברת-ש"ס". את בנו מסר מתחילה ל"חדר", כנהוג. אבל מאחר שר' צבי היה יהודי פקח ומעורב עם הבריות ולא היה קנאי ביותר (כמובן, על-פי מושגי הזמן ההוא), לא הקפיד למסרו למלמד, שהיתה לו קצת "השגה" בידיעות "חיצוניות" – בדקדוק העברי. הילד לוינסקי למד, איפוא, ב"חדר" לא רק מקרא, משנה וגמרא, אלא גם "תלמוד לשון עברי". זה היה הצעד הראשון בדרך העולה אל הספרות העברית.

וכשמלאו לנער י"א שנה, בשנת תרכ"ח, הוצא מן ה"חדר" ואביו קבל את חנוכו על עצמו. כבר אמרתי, שר' צבי לא היה קפדן והיה מעורב עם הבריות. איש-רעים היה ואת החדוד אהב מאד, – כל אלו המעלות, שאנו מוצאים גם בלוינסקי. אב כזה אינו מכביד על בנו. את הפלפול לא אהב ר' צבי והעיקר היה לו – שיהא בנו בקי בתלמוד, ואמנם, כשהיה אלחנן ליב בן י"ד וט"ו שנה כבר היה מפליא את רב-העיר בבקיאותו והיה קורא לפעמים שיעור ב"חברת-ש"ס" במקום אביו. וביחד עם זה היה קורא בשעות-הפנאי את הספרות העברית החדשה. גילוואן רחוקה מוויילקומיר רק 20 ווירסטה, וזו האחרונה נודעוזה או על-ידי משה ליב ליליינבלום. ודרך-הרוח בזמן ההוא ידועה: איזה נער הביא מוויילקומיר לגילוואן "השכלה"

בצורת „שירו“ של ליליינבלום „משא פולין“ (שנדפס אחר-כך בספר „חטאות נעורים“). ונער בעל-כשרון וסקרני כאלחנן-ליב אי-אפשר היה שלא יתאוה ל„מים גנובים“ אלה; ובפרט שאביו לא הקפיד כל-כך על זה. לווינסקי התחיל קורא בספריהם של מרדכי אהרן גינצבורג, אברהם מאפו, קלמן שולמאן, אד"ם הכהן ומיכ"ל בנו. ובהבדל משאר סופרינו, לא נרדף על „השכלתו“ ולא הוכרח להלחם עם אביו במרירות יתרה. אביו לא הִשְׁנִיא על בנו את היהדות הישנה ולא מרר את לב-בנו כלפי אביו וכלפי כל הדור הישן. ומי יודע, אם לא דבר זה הוא הוא הסבה העיקרית להאופטימיסמוס הגדול של לווינסקי, שנשאר בו במשך כל ימי חייו, ליחסו החיובי אל קדשי-האומה – ואף אל הקדשים הדתיים בכללם – ולטוב-הלב, שנתגלה ביחסו אל הדור הישן והדור החדש כאחד.

אלחנן-ליב הרבה לקרוא בספרי השכלה, אבל יותר מכולם לקח את לבו הספר „קהל-רפאים“ של ליליינבלום. ודבר זה בא משני טעמים: ראשית, רוב הטפוסים שב„קהל-רפאים“ הם טפוסים ווילקומיריים, שתושבי גילוואן הקרובה לווילקומיר הכירו אותם פנים אל פנים, ובכן מצאו בתאורם ענין מיוחד. ושנית, באמת אין „קהל-רפאים“ לא פואמה ולא ספור ולא סאטירה, אלא פיליטון בחרוזים. ודבר זה משך אחריו את הפיליטוניסטן לעתיד-לבוא. מצא מין את מינו וניעור.

וכאילו בכוונה לעשות את לווינסקי להפך גמור מליליינבלום מורו הרוחני, לא רק לא נרדף הנער אלחנן-ליב על קריאתו בספרי-השכלה על-ידי אביו ועל-ידי האדוקים שבעיר-מושבו, כמו שנרדף ליליינבלום בשעתו, אלא הוא אף קבל את השכלתו באמצעותו של – רב-העיר. רב זה, שהיה אדוק גמור, היה שונה מן הרב שבווילקומיר וברוב עיר-רוסיה בימים ההם, שהיו בבחינת „לא אשאל ולא אנסה.“ הוא היה אחד מאלה הרבנים, שלא עצמו את עיניהם לגמורן מן הנעשה בישראל והחזיקו בכלל: „ודע מה שתשיב.“ רב כזה היה החופ"ק גילוואן בנערותו של לווינסקי. הוא היה חותם על „הלבנון“. מובן מאליו, שהיה מתנגד גמור לליליינבלום ולהתקונים-בדת שלו, וכן גם ל„גורדון ולסמולנסקיין, ל„המליץ“ ול„השחר“. אבל מי שקורא את „הלבנון“ אף הוא „משכיל“ הוא במובן ידוע – בהשתוות אל אותם הרבנים, שאינם קוראים כלום מן הספרות העתית. מי שקורא את „הלבנון“ כבר יודע מן הנעשה והנשמע בעולם הגדול, מחוץ לד' אמות של הלכה, יודע, לכל הפחות, שיש מחלוקת באמונות ודעות, שיש ליליינבלום, גורדון וסמולנסקיין, שיש עתונים וסופרים עבריים ממין חדש. וכל צעירי-גילוואן היו הולכים אל בית-הרב בכל ערב-שבת, שאז היה מתקבל אצלו

גליון „הלבנון“ – מערב־שבת שעבר. את הגליון היו הכל בולעים ממש. ואחד מן הבולעים היה הנער אלחנן ליב לווינסקי, שפֿשֿנעשה בן ט"ו (בשנת תרל"ב) כבר נסה לשלוח קורספונדנציות מעירו ל„הלבנון“. בזה התחילה עבודתו בספרות העברית, אם ראויה כתיבת קורספונדנציות בעתון כ„הלבנון“ לשם זה.

בינתיים למד – בדרך־נס ממש, כי מהיכן ימצאו מורים לרוסית בעיירה כגילוואן, שבסך־הכל היו בה כחמשים משפחות עבריות? – את הלשון הרוסית, „השכיל“ והתפתח, וצר נעשה לו המקום בגילוואן הקטנה ככף־איש. כדי שילמוד תלמוד יותר – כרצון־אביו – או כדי שיהא יכול לרוות צמאונו להשכלה – כרצונו שלו – יצא אלחנן־ליב בשנת תרל"ב לווילקומיר הסמוכה, שהשכלתו ומלחמתו של ליליינבלום שוו עליה הוד והדר בעיני כל „משכיל“; ומאחר שסוף־סוף היתה ווילקומיר רק עיירה קטנה וחשכה ולווינסקי לא מצא בה מה שבקש, עבר אחר חצי־שנה אל עיר־הפלך, אל – קובנה, אל קובנה זו של מאפו, שמשכיליה הגנו אף על ליליינבלום מחמת־הקנאים. שם היתה בימים ההם אגודה קטנה של „משכילים“, שתכליתה היתה – להושיט יד־עזרה לכל „שוחר תושיה והשכלה“. לווינסקי קווה, שאגודה זו תהא לו לעזר ומעט־מעט יכין את עצמו בלמודים כלליים ויכנס אל הגימנסיון שבקובנה. תקותו לא באה, כנהוג, – ואחר שנה או שנה ומחצה שב לגילוואן. אך גם בבית־אביו לא היה יכול לשבת הרבה. צר היה לו המקום בעיירה הקטנה. נוסף על זה השמידה שרפה גדולה את ביתו ואת רכושו של אביו – ולווינסקי הוכרח בשנת תרל"ד לקחת מקל־נודדים בידו. הוא עבר לוויילנה והיה שם מורה שפת־עבר וחשבון בלא שהרגיש נטיה לזה, מפני ההכרח החמרי. וזמן ידוע היה מורה בעיירות שונות.

בשנת תרל"ז נצנצה מחשבה במוחו לעזוב את ליטה ולעבור אל דרום־רוסיה. אבל לא היתה לו אפשרות לנסוע מליטה אל דרום־רוסיה בדרך ישרה. הוא נשתקע זמן מועט בפלך מינסק, ובעיר בוברויסק שבפלך זה כתב בפורים תרל"ז „אגדה לפסח“, שהיא פיליטונית ושאינה אלא סאטירה על המוזגים הישראליים, ולא נדפסה גם אינה ראויה לדפוס. אחר־כך ישב זמן מועט בפלך־טֿשֿרניגוב ומשם עבר לפלך־קיוב. כפי הנראה, התפרנס בכל המקומות האלה מהוראת הלשון העברית וידיעות כלליות, כי אז כבר היו לו ידיעות הגונות בלשון רוסית ובמדעים כלליים. – השנים הללו, שנות תרל"ז–תר"ם, היו היותר קשות בחייו. הוא לא אהב לדבר עליהן כמו שלא אהב בכלל לדבר על עצמו ועל מצבו הפרטי.

לכל אדם בלתי-מצוי יש שלש תקופות בחייו: שנות-למודיו, שנות-נדודיו ושנות-פעולתו. שנות-למודיו של לווינסקי נסתיימו בשנת תרל"ד, שנות-נדודיו – בשנת תר"ם. מכאן ואילך מתחילות שנות-פעולתו. הפוגרומים של שנת תרמ"א השיגוהו בפלך יקאטירינוסלאב. לבו העברי זב דם למראה הפרעות הנוראות ולמקרא על היציאה המבוהלת, שבאה בעקבותיהן. מכתביו מן הזמן ההוא מלאים צער בלא גבול, כמעט יאוש. אבל הוא אינו יכול להסתפק בתאניות וקינות. הוא רוצה לעשות דבר ממשי לטובת עמו. הוא רוצה להקדיש את כל כחותיו, את כל עצמו, לאומתו העלובה והנרדפת. והוא חושב, שרצונו זה יהא יכול להתגשם בחיים רק אם יקנה לו ידיעות מרובות ומצב בחיים. ובכן הוא עוזב את פלך יקאטירינוסלאב, שהיה לו בו מעמד הגון, ועובר לחארקוב, – עיר, שיש בה אוניברסיטה; ואחר כמה הרפתקאות הוא נכנס לאוניברסיטה החארקובית בתור תלמיד שלא מן המניין. כנהוג אצל אחינו בני-ישראל, נכנס אל מחלקת-הרפואה, כי ממה יתפרנס יהודי אחר גמר-האוניברסיטה אם לא מרפואה? – ואולם הוא שקד אז גם על למודים אחרים והשתלם בלשון ובספרות הרוסית, באופן שהתחיל לכתוב פיליטונים הומוריסטיים בעתון רוסי אחד, שהיה יוצא אז בחארקוב.

אבל ימי שקידתו על למודי-האוניברסיטה ועל הספרות הרוסית לא ארכו. מחלת-עינים קשה הכריחתו לעזוב את חפצו להיות לרופא. ועל מחלה זו נוספה סבה אחת יותר חשובה, שגרמה לו לעזוב את חארקוב ואת האוניברסיטה שבה. השנה – שנת-תרמ"ב והימים – ימי-ביל"ו. הפרעות הנוראות הרעישו את העולם ועוררו בלבותיהם של טובי-צעירינו רוח-מרד; לא מרד כלפי הממשלה, אלא כלפי „אירופה" והשכלתה, שלא עמדו להם, ליהודים, ביום זעם, כלפי מצב ישראל הנתון לבו ולמשסה, כלפי הגלות בכל הקפה, בכל שפלותה, בכל מרירותה. אלה היו שול-לי-הגלות הראשונים והמודרגים באמת. אלה היו משני-המרכז במובן הפשוט והמלא של מלה זו. צריך לעזוב את אירופה, להעתיק את מרכז-הכובד של עם ישראל לאסיה, להפטר מן הגלות – לשוב אל ארץ-האבות, ששם נולדו אידיאלי האחוה, השוויון והחירות של הנביאים ושם היו לישראל ממלכה ושלטון עצמיים. כך חשבו אז טובי-צעירינו – חשבו ועשו. ודוקא בחארקוב, מקום-מושב של לווינסקי בימים ההם, נוסדה אגודה של סטודנטים, שנספחו אליהם גם צעירים אחרים, – אגודה, שחבריה היו נלהבים ברעיון אחד גדול: „בית יעקב לכו ונלכה!" – נלכה מאירופה לאסיה, מן ההשכלה המזויפת אל אידיאלי-הנביאים, מארץ-העבדות אל מורשת-קדומים... קשה לדעת, אם

לווינסקי נתחבר אל הביל"ויים מיד ואם הלך יחד עמם לארץ-ישראל ביחוד. על כל פנים הרי לא מקרה הוא זה, שבחארקוב, ששם דר אז לווינסקי, נוסדה אגודת-הביל"ויים ושם היו תלמידי-האוניברסיטה, מה שהיה גם לווינסקי (אם גם שלא מן המניין), ושעוד בשנת תרמ"ב או תרמ"ג כבר עלה לווינסקי לארץ-ישראל. כשמלאו בשנת תרס"ז עשרים וחמש שנה להגדת ראשון-לציון הוחגה חגיגה קטנה לכבוד המאורע הגדול ב"קלוב הציוני", שהיה אז באודיסה. ואז ספר לווינסקי מעל הבמה בטון חצי-רצין וחצי-מבדח, כדרכו, על מסעו לארץ-ישראל. על דרך-ההלצה אמר, ש"היה בארץ-ישראל קודם ארץ-ישראל", כלומר, קודם שהיו מושבות בא"י ואגודות מסודרות של "חובבי-ציון" בחוץ-לארץ. ביפו לא היו אז כמעט יהודים כלל. הדרך מיפו לירושלים היתה שוממה ובחזקת-סכנה. שום קבוץ של מחזיקים ברעיון חבת-ציון לא היה עוד בירושלים ולא היה אפילו אל מי לפנות בשאלה, מה לעשות בארץ-ישראל. ר' יחיאל מיכל פינס היה היחיד, שלווינסקי דבר עמו על חבת-הארץ ושיבת-ציון, ובהשתדלות-שניהם נוסדה אגודה קטנה לגאולת הארץ ולישובה, שרי"מ פינס התנה את תכניתה. מאליו מובן, שלא היה לו, ללווינסקי, מה לעשות בארץ. מושבות לא היו. כסף לקנות אדמה לא היה בידו. לקבל "תמיכה" לא רצה. מפני מחלת-עיניו לא היה מסוגל להעשות פועל במקוה-ישראל, כמו שנעשו הרבה מן הביל"ויים, ואף מתירא היה, שמא תחזק מחלתו זו בא"י עוד יותר. ובכן שהה בא"י שני חדשים – ושב לרוסיה בעל-כרחו.

הוא שב לרוסיה בעל-כרחו, אבל לא בלב מלא יאוש, כנהוג אצל ה"שבים". הוא פקפק זמן מועט, אבל סוף-סוף נשאר "חובבי-ציון" כשהיה. זמן מועט כתב קורספונדנציות-מאמרים בלשון רוסית בעתון *Русский Еврей*, אבל עוד בשנת תרמ"ד-תרמ"ה התחיל לכתוב "מכתבים" מעין מאמרים ב"המליץ" והיה חותם תחתיהם בשם "מי שהיה סטודנט". ואולם נפלא הדבר, שלא היה מביא בחשבון עבודתו הספרותית לא את פיליטוניו ומאמריו הרוסיים ולא את מכתביו העבריים ב"הלבנון" וב"המליץ" עד שנת תרמ"ט, וכשחגגו מוקיריו באודיסה בסוף שנת תרס"ט חג מלאת עשרים שנה לעבודתו הספרותית, לא מצא לנכון להעיר כלל, שעבודתו זו התחילה הרבה קודם שנת תרמ"ט.

ובשנות תרמ"ד-תרמ"ה חלם חלום יפה, שהיה קשור ברעיון שיבת-ציון: לעבור לבולגאריה ולעשות ארץ סלאווית זו, שהקולטורה שלה היא חציה רוסית וחציה תורכית ושאף היא נשתחררה זה לא כבר מן השעבוד התורכי, גשר ומעבר לארץ-ישראל. בעת ההיא הורה בקתדרה בבולגאריה

הד"ר ביל קובסקי, והד"ר ראובן בירר הטיף בסופיה לחבת-ציון; ובכן דמה לווינסקי למצוא שם כר נרחב לעבודה לשם ישוב ארץ-ישראל. ואולם השנאה לרוסיה ונתיניה, שקמה בבולגאריה אחר מפלת-באטנבורג והתנשאות-סטאמבולוב שונא-הרוסים, בטלה גם את חלומו זה והוא הוסיף להתגורר בדרום-רוסיה ולהתפרנס מן ההוראה. במשך זמן זה כבר התחיל ליסד אגודות של „חובבי-ציון“ ולהרצות על רעיון-הלאומיות ועניני-הישוב. לווינסקי נעשה עסקן צבורי ולאומי.

II

ובעיירה הורנוסטאיובקה, ששם נשא אשה בשנת תרמ"ח, התחילה בשנת תרמ"ט עבודתו הספרותית בחתימת שמו המפורש, — אותה עבודה, שעל-ידיה קנה לו שם טוב בין הקוראים ובין הסופרים. מתחילה יצא במאמרים נלהבים נגד „שלום-עליכם“ ור בניצקי על שהתחילו לברוא ספרות ז'ארגונית ולא רק לכתוב בז'ארגון ספרים מועילים ונצרכים לההמון בלבד. הוא קובל על הסופרים הללו וחבריהם על ש„בראו קולט ז'ארגוני“¹, על ש„כל עיקרה של התנועה הז'ארגונית אינה רק (אלא) תנועה ספרותית, ולא תועלת העם היא הרוח החיה באופניה“², שהרי אם תועלת ההמון היא מגמתם של הז'ארגוניסטים — מפני מה אינם מתרגמים את התנ"ך לז'ארגון בשביל ההמון? — וגם בספרות העברית לא מצא לווינסקי נחת: חוסר-הטעם שבמאסף השנתי „אוצר-הספרות“ עוררהו למתוח עליו דין קשה. ולווינסקי מתנגד אף לחברת „שפה ברורה“, שנוסדה אז באודיסה לשם הדבור העברי החי: לדעתו, ראוי דבור זה בכל מקום, אבל אפשר הוא רק בארץ-ישראל. יתר על כן: במאמר חשוב בשם „חיי-עולם וחיי-שעה“ (השני, המליץ, תרנ"א, גליונות 217—218, 220), שהשיב עליו „אחד-העם“ אחר-כך במאמרו המפורסם „פצעי-אוהב“, קובל לווינסקי על שעבודתם של טובי-האומה, חובבי-ציון והסופרים ה„חובבים“, נצטמצמה רק בישוב-הארץ, שאמנם, יש בו משום „חיי-עולם“, אבל שאי-אפשר יהיה לו להתקדם ולהתקיים אם יתדלדלו „חיי-השעה“ של עצמנו — חייו הכלכליים והצבוריים בארצות-הגלות. רעיון, שלא נתישן כלל וכלל גם כיום, ובמאמר „עבדות בתוך עבדות“ (המליץ, תרנ"א, גליונות 68—70), שבא לרגל המאמר „עבדות בתוך חירות“ של „אחד-העם“, התנגד לווינסקי לההשקפה, שהלאומיות הישראלית אפשרית היא מחוץ לדת הישראלית. הקורא רואה, שלווינסקי נגע בתחילת עבודתו הספרותית בכל אותן השאלות

1 עיין מאמרו הראשון בשם „חיי-עולם וחיי-שעה“ (המליץ, תרס"ט, גליונות 104—106).

2 עיין פלישונו: „יוחנן הסנדלר לפניו ועתה“ (שם, גליון 118).

החשובות, שאנו מתחבטים בהן גם עתה, ותשובותיו עליהן ראויות לתשומת-לב אף בזמננו. ונפלא הדבר: אותו לווינסקי, שאחר-כך נחשב רק לסופר ועסקן חיובי בלבד, חשב את עצמו ל"סופר שליילי"¹.

וכשהאשים את סופרינו, שאינם עוסקים ב"חיי-שעה", היתה לו רשות לכך. הוא עצמו עסק בחיי-שעה הרבה והרבה. בימים ההם (בשנת תרמ"ח) נעשה סוחר-תבואה, ולרגל מסחרו היה מרבה לנסוע בערי-הדרום, עוסק בהיות-העולם ומתנדע אל אנשי-המעשה. ואת פרי נסיעותיו ונסיונותיו הביא לספרות העברית ב"רשמי-המסע" שלו, שהיו הולכים ונדפסים ב"המליץ" תרנ"א ותרנ"ב בשם "מחלון-המרכבה" ו"בעגלה ובעגלת-החורף". בהם דבר על "עניני-חול", שהיו חדשים בספרותנו בימים ההם. עליהם הוסיף אחר-כך את הפיליטונים המצוינים "השלחן הירוק ומסוביו", שתאר בהם אותו מין "יהודים", שאין לו בעולמו אלא אכילה ושתייה ונשים וקלפים... ואולם ביחד עם זה לא הניח גם את "חיי-העולם". חוץ ממה שעסק בפועל בעניני-הישוב (הוא נבחר בשנת תר"ן למורשה בקא-חובקה מטעם הועד לישוב א"י, שנתיסד אז ברשיון גלוי באודיסה), כתב בשנת תר"ן גם את ה"מסע לארץ-ישראל בשנת ת"ת לאלף הששי", - אותו החלום המלא-קסם, שנתעורר בלבו מתוך קריאתו בספר המפורסם של ביליאמי "השקפה לאחור" ושבזו תאר את חיי-העולם, פרי עבודת-הישוב, כמו שהם צריכים להיות בעוד מאה וחמשים שנה; וגם את חיי-העולם, כאת חיי-השעה, תאר בצורת רשמי-מסע. - לווינסקי היה אז מלא חיים ותנועה. חדות-היצירה ואהבת-העבודה, הפרטית, הצבורית והספרותית, מבצבצות ועולות מכל שורה ושורה של כתביו בימים ההם.

כי בימים ההם (משנת תרמ"ט ואילך) הוא נעשה לא רק סופר, אלא גם עסקן מפורסם. מסחרו, מסחר-התבואה, עדיין פרץ אז בארץ ושמו הספרותי הלך לפניו, ובכן היה מתנדע בכל מקום-בואו אל הסופרים והעסקנים העבריים והלאומיים, שרובם ככולם היו חובבי-ציון. את אודיסה הרבה לבקר לרגל עסקיו, ושם התודע אל "אחד-העם" ואל רבניצקי, ו"אחד-העם" עורך בימים ההם את ה"פּוֹרֵת", ועל-פי זירונו עורך רבניצקי את ה"פרדס". מתיסדת אגודה (ליגה) של טובי חובבי-ציון - אגודת "בני-משה" המפורסמת. ולאחר שנים אחדות נוסדת הביבליותיקה הקטנה "ספרי אגודה" של בן-אביגדור, אחד מ"בני-משה", ואחריה - חברת "אחיאסף", שגם העומדים בראשה "בני-משה" היו. לווינסקי נעשה "בן-משה" ומשתדל לטובת "אחיאסף" כל הימים. ולטובת הועד לישוב ארץ-ישראל שבאודיסה הוא עושה כל מה שבכחו לא רק על-ידי מאמרים ופיליטונים, אלא גם על-ידי מעשים ופעולות

¹ עיין מאמרו, הספרות והעם (המליץ, תר"ן, ג'יון 169).

בכל עיר ועיר, שהוא בא לשם. ואולם ביחד עם זה הוא עוסק בשאלת ישוב-ארגנטינה, שעוררה פולמוס גדול של סופרים בשנת תרנ"א. הוא מצדד בזכותו של ישוב זה ועוסק בפועל, ביחד עם דוד פיינברג, בסדור פלוגות של מתישבים בארגנטינה. והוא נאמן בזה ל"שיטתו", אם אפשר לומר כך: "חיי-שעה" אינם צריכים להדחות מפני "חיי-עולם". חוץ מזה הוא בטוח, שהישוב בארץ-ישראל יהיה המטרפולין של הישוב הארגנטיני וישפיע על זה האחרון לטובה. דבר זה תאר בצבעים מזהירים ב"מסע לארץ-ישראל בשנת ת"ת", שבו הטעים וחזר והטעים, ש"ירושלים היא עתה (בשנת ת"ת) כמו מטרפולין של ארגנטינא".

ובינתיים הורע מצבו החמרי. במסחר-התבואה שלו בא משבר גדול בשנת תרנ"ד או תרנ"ה, באופן שהפסיד בעסקיו לערך עשרים אלף רובל. הפסד זה בלע לא רק את כל הנדוניה שלו, אלא גם הון-זרים. ואולם אדם זה, שהרבה חשבוהו בחייו לקל-דעת, עשה דבר, שאך בעלי הכרה מוסרית חזקה מוכשרים לה: במשך חמש-עשרה שנה רצופות, עד יום-מותו, פרע לבעלי-חובותיו את כל המגיע להם אפילו עם הרבית.

בשנת תרנ"ו נוסדה - גם-כן בהשתדלותם של "בני-משה" - חברת "כרמל". ולווינסקי, שיצא אז "נקי" ממסחר-התבואה, קבל בשמחה עצומה את ההצעה להיות בא-כחו של ה"כרמל" בכל פלכי החבל הדרומי-המערבי של רוסיה. בהצעה זו ראה קודש וחול כאחד. הרי זה עסק, שיש בו רעיון! והוא הלא עיקר תכונתו ועיקר מגמתו היו - להכניס את הרעיון הלאומי לתוך החיים, לתוך החיים הפשוטים, החולוניים, חיי-יום-יום. לא להבדילו מן החיים ולהעמידו למעלה מן החיים, אלא לעשותו חלק מן החיים, עצם החיים. ובכן התחיל לפעול לטובת, יין ארץ-ישראל בכל כחו. ושוב התחילו "נסיעותיו". כשמונה חדשים בשנה היה נוסע בפלכים הדרומיים-המערביים. בסוף שנת תרנ"ו כבר נפתחה מחלקה למכירת יין-"כרמל" באודיסה, שבראשה עמד לווינסקי עד יום מותו. ומעט-מעט הרחיב את חוג-פעולתו והתחיל נוסע גם לערי מערב-רוסיה וגם אל הערים הצפוניות, סבב בערי הוולגה ובקוקז, וגם בסיביר בקש קונים ליין-"כרמל". על-ידי מסעותיו אלה נתעשר ברישומים, שנעשו לו חומר ספרותי, ו"סדר-המסעות" שלו הם מן המעולים שבפיליטוניו.

ובשעה שנתישב לווינסקי באודיסה ישיבת-קבע (בשנת 1896) התחילה התנועה הציונית החדשה מיסודו של הרצל. לה התנגד "אחד-העם", כידוע. יבעצם הזמן ההוא התחיל "השלח" לצאת על-ידו. סופרי-אודיסה היו כמעט כולם חונים על דגלו של "אחד-העם" ומתנגדים להציוניות המדינית במובנו של הרצל.

באודיסה מתיסדות שתי אגודות ראשיות. שהן מתנגדות זו לזו: אגודת „בני-ציון“ הקרצליסטית ואגודת „נס ציונה“ האחד-העמית. הראשונה נתלקטה מן הנלהבים ומן הקרובים אל ההמון, שהרעש המדיני של אותו זמן לקח את לבו, והאחרונה נתהוותה מן המשכילים הלאומיים המתונים יותר והמעמיקים יותר. לווינסקי, בתור „בן-משה“ ובתור סופר, נעשה אחד מעמודי-„השלח“; ואולם דבר זה אינו מונעו מלהיות חבר לאגודת „בני-ציון“ דוקה. העממיות שבו והאהבה אל ה„חיים של חיים“, כמו שהיה רגיל לומר, מקרבות אותו אל אותה אגודה, שהיא יותר עממית ויותר מלאה תנועה ורעש. אבל ביחד עם זה הוא משתתף באגודה הקולטורית „החנוך“ ונוטל חלק ב„ועד-ההלאמה“, ששניהם נוסדו. תחת השפעתו ובהשתתפותו של „אחד-העם“. הוא לא ראה כאן סתירה כלל: העבודה המדינית הרועשת והעבודה התרבותית הנמרצת היו בעיניו כמשלימות זו את זו. הוא לא נתבייש לעסוק בקבוץ „שקלים“ ו„מניות“, לסובב על פתחי העשירים ולרכוש אותם בתור חברים לועד ישוב ארץ-ישראל שבאודיסה; וביחד עם זה רכש מניות בשביל „אחיאסף“ וקבץ כסף לכל מוסד לאומי רוחני. בנידון זה לא נראה לו שום דבר קשה ועולב יותר מדאי. הוא היה מפליא בסבלנותו בנידון זה. אם השיבו את פניו ריקם – לא נעלב ולא נתרגז. אם לא נתנו בפעם זו היה בא פעם שניה ושלישית ורביעית והיה כופה עד שיתנו. אם לצורך זה צריך היה להשתמש בחדוד – היה מוציא את הכסף מכיסו של הציידן מתוך הלצה. אם לתכלית זו היה צריך לשחק עם ה„גביר“ ב„פריפיראנס“ – היה מוכן ומזומן גם לזה. הוא נוסע לקונגרסים, לועידות, לאספות – ואינו משתדל להצטיין ולהתפרסם, אינו רודף אחר כבוד של דברן (אף-על-פי שאהב לדבר, יותר נכון, לדרוש דרשות-פיליטונים), אלא עובד הוא באספות הללו בחשאי: מקבל כספים מבעלי-היכולת לצרכים הלאומיים הרוחניים. וכמה פעמים היו תוצאות „עבודתו“ זו במסדרוני-האספות חשובות הרבה מתוצאות האספות עצמן...

ושום ענין רוחני לא היה זר לו. ביאליק, רבניצקי וש. בן-ציון מיסדים הוצאת-ספרי-חנוך בשם „מוריה“ – והוא משקיע בה את רוב כספו. וחזן מזה הוא מוציא, על חשבון-עצמו או בעזרת אחרים, ספרים ממבחר הספרות העברית: את ספוריו של מנדלי מוכר-ספרים, את שירי ביאליק, את ספורי המנוח יהודה שטיינברג, את ספורי י"ד פרקוביץ, את כתבי מ"ל ליליינבלום; וכן גם הדפיס על חשבונו את „היסטוריה ישראלית“, ח"א, של כותב הטורים-האלה, התחיל להדפיס את שירי-טשרניחובסקי, ועוד. מצד זה היה, כמו שאמר משורר אחד, „פרנס-הספרות“ ממש.

והוא עסק לא בהוצאת-ספרים בלבד. הוא השתדל בדבר יסוד „הסתדרות

המורים העבריים". את הדבור העברי. שבתחילתו, כשנוסדה „שפתנו אתנו" באודיסה על-ידי בן-דוד (שנת תר"ן), התנגד לו, מפני שחשב אותו לדבר שאי-אפשר בגלות, חבב בשנים האחרונות עד מאד. הוא היה כמעט האחד באודיסה, שהיה מדבר עברית עם כל מי שיודע לדבר בלשוננו, והיה משתתף בכל ועידה לתכלית הפצתו של הדבור העברי. לא לפלא יהא, איפוא, שהועידה של „עבריה" בהאג בחרה בו בשנת תרס"ו לראש-המרכז של „עבריה" ברוסיה. והוא הראה את עצמו ראוי והגון להתמנות זו. הוא לא רק המציא את הסכומים הבלתי-קטנים לפי ערך, שדרשה הוצאת „מכתבים-חוזרים" ומחברות שונות לתכלית הפצת רעיון הדבור העברי, אלא גם היה כותב מכתבים למאות לשם זירוז ותעורה לאגודות וליחידים. אפשר לומר בבטחה, שאם הדבור העברי פסק להיות ברוסיה חדוש משונה, גרם לכך גם לווינסקי במדה מרובה.

ראוי להזכיר גם את עבודתו בתור גבאי בבית-הכנסת „יבנה". העבודה המרובה והקשה לשם בית-כנסת זה הוכיחה יותר מכל, כמה עממיות היתה בלאומיותו ובציוניותו של לווינסקי. „יבנה" נוסד כדי שיהיה מקום לכל ה„צמאים לדבר ה'", שבו יהיו יכולים לשמוע „מלה יהודית". כל סופרי אודיסה שמחו מתחילה על יסודו של „יבנה" והבטיחו את סיועם. הם חשבו, שבית-כנסת זה יהיה בית-ועד לטובי הלאומיים. אבל בית-כנסת מטבעו הוא מקום-פְּנוֹס לְכָל. אי-אפשר לסגור שערי בית-כנסת בפני מי שיהיה. ובכן נעשה „יבנה" מעט-מעט חולים. נכנסו לתוכו גם המוניים, כמו שטבע הענין מחייב. ראו זאת המעולים שבסופרי-אודיסה – ועזבו את „יבנה"... לא כן לווינסקי. הכלל הגדול שלו היה: „טוב מעט מאפס"; ואולם חוץ מזה היה עניו ביותר ועממי ביותר. מוטב שלא יהא „יבנה" סולת נקיה משלא יהיה בעיר כאודיסה, שבערותו של ההמון ופראותו בכל הנוגע ליהדות הן מבהילות ממש, שום מקום לדרשה לאומית ולחגיגה לאומית. והוא נשאר גבאי של „יבנה" ונושא על שכמו את טרחו ומשאו של בית-כנסת זה עד יום-מותו. מלבד קרבנות-כסף, שהביא ל„יבנה", היה מוכשר להתחנן שעות שלמות לפני כל אדם ידוע לדברן מעולה עד שיסכים וידרוש ב„יבנה". וכשלא היה דרשן אחר – היה הוא עצמו עומד ודורש. כשרון דברני לא היה לו ודרשותיו לא היו דרשות כלל: אלה היו פיליטונים על פרשיות-השבוע או דברים מענייני-החג, וכמה פעמים אמר לי לווינסקי, שהוא רוצה להוציא את דרשותיו בשם „פיליטונים מכל השנה". ואף-על-פי-כן – או דוקה מפני כן – היו דרשותיו חביבות על שומעיהן, כי היו מבדחות את הדעת ומבליעות תוכחות-מוסר בהלצות קלות ונוחות. כקטן כגדול בין באי „יבנה" אהבו את לווינסקי

אהבת-נפש. כשנודע ב"שמחת-תורה" דבר מחלתו המסוכנת התחיל כל העם הנאסף בבית-כנסת זה גועה בבכי, למרות שמחת-החג, ומאליו נתעורר לומר תהלים לרפואתו. וכשמת התנדבו באי-"יבנה" להוצאת כל כתביו סכומים הגונים מאד כמעט בלא שום התעוררות מן החוץ.

ואולם לווינסקי עסק לא בעניני-הרוח ולא בענינים לאומיים בלבד. לבו היה ער לכל דבר טוב ומועיל. הוא דאג לסופרים צעירים, ובכלל לצעירים מתחילים. כל צעיר יודע עברית, שנצרך לאיזו תמיכה או לשעורים או לעזרה אחרת, היה מוצא בלווינסקי לא רק עוזר ותומך, אלא גם ידיד נאמן. אין קץ להספורים מטוב-לבו וגדיבות-רוחו, שמספרים עליו באודיסה. מה שעשה לטובת יהודה שטיינברג בימי מחלתו ולטובת אלמנתו ויתומיו של זה לאחר מיתתו היה יכול לעשות רק אֶח רחום. עוד שלשה ימים קודם פטירתו, בשעה שכבר יָדַע בבירור שימות, קרא לביאליק ולרבניצקי כדי למסור להם דברים נוגעים לעסקי-"מוריה" ולעסקי-משפחתו; אבל קודם שמסר להם את צוואתו בנוגע למשפחתו אמר להם: "אחים! דאגו למשפחת-שטיינברג!..."

לווינסקי, למרות מה שלא רדף אחר הכבוד ולא בקש לעמוד במקום גדולים, היה מכובד על הבריות באודיסה. הוא היה "בורר" בשעת הבחירות להדומה השניה. וכבר ספר מר אוסישקין¹, כמה מרובה היתה הכרת-האחריות של אותו לווינסקי, שהרבה חשבוהו לקל-דעת, כשהוכרח לבחור בין יהודי מומר ובין נוצרי ס"ד, שהתנגד לשניהם כאחד. האדם הנוח לבריות נעשה כאן עומד על דעתו. ואך בתור איש מפלגתי, לאחר שהסיר מעליו את האחריות, בחר בנוצרי. כשהיו נוגעים בדבר, שהיו עיקרי בעיניו באמת, לא היה מרכין ראש לכל הצדדים כלל. ואולם יותר מכולנו הבין הוא לפעמים בחושו הבריא, שהרבה ממה שאנו חושבים לעיקר אינו עיקר: שלמשל, גם הרצל וגם "אחד-העם" לטובת האומה נתכוונו, ו"אלה ואלה דברי אלהים חיים"; ובמקום שהדבר נוגע בפרטים היה רחוק מקנאות ונוח לוותר ולפשר. וזה, אפשר, פילוסופית-החיים העמוקה, שגם אנו יכולנו ללמוד מפילי-טוניסטן זה, שהיה קורא לעצמו "פילוסוף מן המרתף". פילוסופיה כזו, שאינה מופשטת, שאינה עיונית בלבד, אלא "אבר מן החיים", היא כח גדול, שמתגלה בשעה שמתרגשים ובאים על האדם מאורעות בלתי-רגילים. והיא נתגלתה בלווינסקי במאורע היותר קשה, שאירע לו בשעה שכבר נטה יומו לערוב. בחורף תרס"ח חלתה תמר בתו הבכירה מחלת-שהפת קשה. בקיץ הוכרח לנסוע עמה לגרמניה, ששם מתה באביב-ימיה למרות כל עמל-הרופאים. בשעת-גסיסתה קבלתי ממנו מכתב. לא הכייתי את לווינסקי. הוא עמד

11, "השלה", חוברת-לווינסקי (כרך כ"ג, עמ' 558 - 560).

לפני סוד החיים והמות לא כפיליטוניסטן קל-חיים, אלא כפילוסוף מזדעזע לפני אותה האפסות האנושית, שהיא מתגלית רק בשעה שהחיים נאבקים עם המות... כשחזר מחוץ-לארץ ובתו אין עמו, קשה היה להכירו – כל-כך נשתנו פניו. הלא ראה את המות עין בעין... ואולם עבר זמן מועט – ולווינסקי הראה, שאדם גדול הוא. קודם מיתתה של בתו תש קצת כחו הספרותי וגם עסקנותו נתמעטה. ואחר מיתתה דוקה התגבר כארי וחזר לימי-נעוריו ממש. הוא התחיל עוסק בצרכי-צבור בהתלהבות יתרה, בלא לְאוֹת, בלא הפסק. ולכתוב הרבה יותר מאז, ולכשרונו היו ברק ויפעה ועוזו יותר משהיו לו בימי-יצירתו היותר טובים. אם הדלי-אונים אנו נגד המות – נשפר את החיים ונקל את עולם מעל חברינו ומעל עמנו...

כדי לעשות לו נחת-רוח ולהשכיחו את אבדתו הגדולה החליטו סופרי-אודיסה לחוג את יום מלאת עשרים שנה לעבודתו הספרותית. החגיגה באה באחור-זמן ונועדה ל'ג' חול-המועד של סוכות, תר"ע. באו וספרו לו: רוצים אנו ל'יבל' אותך. בנוהג שבעולם, בעל-היובל מְקַרְב, מְתַעֵנֵנּוּ, אומר: איני כדאי, אין השעה רצויה, וכדומה מן התשובות מפני הנימוס, שתחתיהן מסתרת תשוקה עזה, שיפצרו בבעל-היובל, והכרה ברורה, שהכל יודעים – ואף הפוצרים בכלל – שאין כל טענות הללו באות אלא מפני שבלא זה אי-אפשר... לווינסקי לא כך עשה. „רוצים אתם ליבל אותי? – אמר בבת-צחוק, כדרכו, – טוב, אני מוכן ומזומן, ובלבד שתורשו לי לדרוש את הדרשה הראשונה“. צחקנו והסכמנו. דמינו, שאך צחוק עשה לו הפיליטוניסטן. הרי זהו ההפך מדרך-היובלים!

ואולם כשאך הסבו המסובים אל השולחן בקש לווינסקי, „חתן-היובל“,

רשות לדבר ראשונה ואמר בקירוב כדברים האלה:

„רבותי! הלא יודע אני, שלא עשיתי שום גדולות ונצורות ושאני ראוי לשום חגיגה. כחבתי פיליטוניסטים בני-יומם, שהיום הם כאן ומחר צוררים אותם עליי צלוחית; וכחבתיים לא על קדושת-השם, אלא משני שנעים היה לי לבחבם. ובכן מה כל הרעש? – את שכרי הרי קבלתי: הבעתי מה שנעים לי להביע ויש לי צורך נפשי להביע. אלא שידע אני בכם, שכבר נמאסו עליכם החיים האפורים והעצובים ורוצים אתם לשמח מעט את נפשכם. ובכן עלי נמל הנורל, שעל-ידי תהיו משמחים עצמכם מעט, ואני ה,קרובן יהי כן! – אבל תנאי אני מתנה עמכם: שאני אהיה רק המתחיל ואחרי תבואנה שמחות ספרותיות אחרות, שבהן תהיו אתם ה,קרובות. רק על מנת כן הסכמתי להשתחות מעט ולהיות חתן-היובל. להשתחות יותר כדאי, להפליג בשבחים של גוומאות – לא כדאי. אבל להשתחות מעט ולשמח מעט ולבסום מעט מותר אצילו על השבועי, ובכן, לחיים, לחיים! עד חגיגת-היובל הבאה! – כך יכול היה לנהוג אדם גדול באמת, – פילוסוף של החיים, שאינו אוהב לא את הצנועותנות ולא את הענותנות היתרה, ובפשטות של טבעיות הוא עושה את הזיוף וההפרזה של היובלים בלתי-אפשריים.

התוצאה הישרה האחת של החגיגה היתה – מה שלווינסקי התחיל לחשוב מחשבות על הוצאת מבחר-כתביו. לתכלית זו תקן, כנראה, את ה"מסע לארץ-ישראל בשנת ת"ת", שנדפס ב"פרדס", ספר ראשון (אודיסה תרנ"ב), ובהוצאה מיוחדת (אודיסה תרנ"ג). ויצא מחדש אחר פטירתו בשנויים ותקונים. כששאלתיו פעם אחת: מפני-מה לא נסה ליצור עוד יצירות פיוטיות מעין "מסע" נהדר זה? – השיב לי על שאלתי בספור נפלא, שרוצה אני להשאיר אותו בזה לזכרון:

המספר האמריקני סטוקטון הרבה התחבט עד שתפס מקום בספרות. לא רצו להדפיס את כתביו מפני שמצאו אותם בינונים. סוף-סוף הדפיס אחדים מהם והתפרנס בזה, אבל לא קנה לו פרסום גדול. פעם אחת באה ברכת-האלהים אל ביתו: אהבה הרגיש בלבו, אהבה עזה כמות. האהבה הרימה אותו למעלה, עד גבהי-שחקים, והורידתו למטה, אל עמקי-השואל, כי רחף בין תקוה ויאוש... פעם אחת הכיר, שהתקוה לא רמתו. אז היה היותר מאושר עלי אדמות. ובאשרו זה כתב ספור, שהיה נפלא מאין כמוהו. עד מהרה הביא אותו אל עורך-הירחון, שהיה מוסר לו את כתביו, – וזה קבל את הספור בזרועות פתוחות. וכשנדפס נתפרסם שמו של סטוקטון כשם אחד מן הגדולים.

עבר זמן ידוע. סטוקטון התרגל באשרו – ושוב כתב ספורים בינונים. הוא בא אל העורך. העורך קרא את הספורים, אמר, שאינם רעים, אבל ממי שכתב את הספור הנפלא ההוא יש לדרוש הרבה יותר. אובד-עצות היה סטוקטון. בכיתו לא היה לחם – והכל מפני שכתב פעם אחת דבר יוצא מן הכלל!... מה לעשות? – והוא הוכרח לבחור לו פרנסה אחרת ולהמתין עד ששכחו את ספורו הנפלא. אז שב לכתוב ספורים בינונים. הם נדפסו והוא שָׁבַע לחם.

העלמה שאהב בגדה בו – כך נראה לו: היא הסבירה פנים לאחר. הוא היה אובד-עצות. הקנאה אכלה אותו. הוא החליט להציע לפניו את ידו ואת לבו. ברטט יחל למוצא-פיה... והיא הסכימה להיות אשתו. לאשרו לא היה גבול. הוא חזר וכתב ספור נפלא, כספור הנפלא, שכתב בראשית-אהבתו. ספור זה קרא לפני המיועדת לו. היא נשתוממה ונתלהבה:

– שאהו תיכף-ומיד אל עורך-הירחון, שהדפיס את ספורך הנפלא הראשון! – אמרה לו בהתרגשות.

סטוקטון הוציא תיבה קטנה מתחת שולחנו, שם בה את כתב-היד של ספורו, סגר אותה על מסגר, ואת המפתח השליך – אל תוך הים. – מה עתה עושה, משוגע? – אמרה אהובתו ופניה הלבינו כסיד.

— איני רוצה לרעוב. אם אדפיס עוד פעם ספור יוצא מן הכלל, שוב לא יסלחו לי לעולם על שאני כותב ספורים בינונים.

ולאחר שספר לי מעשה נאה זה הוסיף לווינסקי:

— ציור כ„מסע לארץ-ישראל בשנת ת"ת" כותבים רק פעם אחת בחיים. מי שכותב פיליטונים בני-יומם כמוני אינו צריך לכתוב ציור כזה יותר מפעם אחת. אם לא — לא תהא לי רשות לכתוב את פיליטוני...

שני חדשים אחר חגיגת-היובל מצאו הרופאים לנחוץ לעשות נתוח ללווינסקי. בלא שגלה דבר זה אפילו לבני-ביתו (הוא אמר להם, שהוא נוסע לקיוב). נכנס לתכלית זו לקליניקה פרטית באודיסה. ואולם קודם שנכנס לשם מצא לנכון לצוות אל ביתו — צוואה נפלאה, שמתוכה משתקפים האדם הטוב והיהודי המצוין בבהירות יתרה.

למרות יראתו מפני הנתוח נתרפא ממנו עד מהרה. והיה מרבה לעבוד בקיץ זה כמעט למעלה מכחות-אנוש. דבר זה הכשיל את כחו, אבל הוא לא הכיר בזה. לא הכיר, אבל הרגיש. ימים אחדים קודם פטירתו הדפיס ב„הד הזמן" (שנה רביעית, גליון 219, מיום ט' תשרי תרע"א) פיליטון בשם „מלכותא דרקיע מלכותא דארעא", שבו הוא מדבר על המחלה, שמת בה, בדברים מפליאים ממש. כאילו נבואה נזרקה מעטו. ביום-הכפורים נאם נאום מצוין ב„יבנה" ולמחר חלה באינפלואנצה. אבל הוא, הבריא והחסון והעסוק תמיד, לא שם אליה לב. הוא חשב או מחשבה לעלות לארץ-ישראל. וביום ראשון לחול-המועד של סוכות הלך, למרות מה שהרגיש עצמו „לא בטוב", ללחות ילדים נוסעים לארץ-ישראל, כי מי יעשה זאת חוץ ממנו? — על האינפלואנצה נוספה אנגינה והחום עלה. קראו לרופאים, אבל הם לא ראו בזה שום סכנה. רק ביום א', ד' לחול-המועד של סוכות, התחיל פתאום לחוש באזנו. בהושענא-רבה כבר היה מצבו מסוכן. כל עמל שמונת רופאים להצילו היה ללא הועיל — ובכ"ד תשרי, אסרו-חג של סוכות, מת לווינסקי אחר גסיסה ממושכת, שבה הסתתרה בינתו וחזרה ושבה אליו פעם אחר פעם ושבה דבר פעם בפעם על ענינים לאומיים וספרותיים (יסוד קופה לטובת הסופרים העבריים, וכיוצא בזה).

במשך ימי מחלתו היו חצר הבית, שבו דר, וכן חצר בית-הכנסת „יבנה", מלאות אנשים, שבאו לדרוש בשלומו ולהתפלל עליו. לבית-עולמו לוו אותו עשרות אלפי-איש, אף-על-פי שנאסר מטעם הרשות להספידו בבית-הקברות. המרו עליו אלפי-איש באודיסה ומחוצה לה כהמר על היחיד. הספדים נערכו עליו כמעט בכל תפוצות-ישראל. במשך שני חדשים לא חדלו עתונינו מלדבר עליו. „הצפירה" ו„הזמן" הוציאו גליונות, שהיו מוקדשים

כמעט אך ללוינסקי. ההוצאה המיוחדת מ"חברת-לוינסקי" של "השלח", שנשתתפו בה כשלישים סופרים, וביניהם אנשים כמנדלי מוכר-ספרים, "אחד-העם", ביאליק, אוסישקין, ועוד, נמכרה כולה במשך השבוע הראשון ליציאתה. להוצאת-כתביו נאספו אלפי-רובל בקלות, שלא הורגלנו אליה כשהדבר נוגע אל הוצאת-כתביו של סופר עברי. וכשפרסם הועד לשוב ארץ-ישראל באודיסה כרוז ל"סד קופה על-שם לוינסקי לשם "סימנאריון למורות" בארץ-ישראל, נתקבץ קרוב לעשרת אלפים רובל בימים מועטים.

.iii

כך העריכו את ערך לוינסקי האדם והסופר ברחוב-היהודים. וראוי לתשומת-לב: לוינסקי גם בתור אישיות לוחמת ומשעבדת וגם בתור כשרון ספרותי לא הגיע למדרגתם של סמולנסקין, גורדון או ליליינבלום; ואף-על-פי-כן אפילו לסופרים גדולים וטובים ממנו לא הראה העם את חבתו כמו שהראה ללוינסקי ולא הספיד אותם כמותו.

במה היה כחו גדול?

— במה שהיה נוח לבריות, — ישיבו רבים.

ואולם את ה"סמרטוטים" ואת המראים פנים לכאן ולכאן ומרכינים ראש לכל צד אין מרבים לחבב ואין מרבים להספיד. להיחס היחיד-במינו אל לוינסקי יש טעם יותר עמוק.

ארבע מדות במוסר: מוסריות מהרגל, מוסריות מיראה, מוסריות מהכרה ומוסריות מאהבה.

המדרגה היותר פחותה של המוסר היא המוסריות מהרגל. האדם נתרגל על-ידי הסביבה והחנוך שלו לעשות מה שנחשב טוב ויפה בזמנו ובתוך סביבתו — והוא אינו נוטה מהרגלו מפני שתאוותיו אינן מטות אותו בתוקף גדול לצד אחד. זוהי מוסריות אבטומטית, הפחותה שבמוסריות. למעלה מזו היא המוסריות מיראה. האדם מתירא מפני "מה יאמרו הבריות?" — ויראתו זו גדולה היא מתאוותיו. זוהי מוסריות של השוק, מדה בינונית של מוסריות.

מדה מוסרית גדולה מזו עד לאין שעור היא המוסריות מהכרה. האדם, שתאוותיו חזקות וסוערות, מתגבר על ההרגל, ואף היראה אינה כובשת את יצרו; ואולם יש בו הכרת-החובה, הכרת חובתו להבריות, שכל אחת מהן היא תכלית לעצמה ואי-אפשר להשתמש בה כמו שמשתמשים בכלי. הכרה זו צונחת מתוך לבו של אדם, שהוא חייב למלא את חובתו לחברו ולכון את מעשיו לטובתו של זה. ומתוך הכרה זו הוא "מרגיז את היצר

הטוב על היצר הרע", בלשונו של התלמוד; או, בלשונו של קאנט, הוא פועל על-פי הכרת-החובה שלו אף בשעה שנטיית-לבו היא נגד חובה זו. זוהי המוסריות האבטונומית, המעולה שבמוסריות.

ואולם שלשת מיני מוסריות אלה, כמה שהם רחוקים זה מזה, שוים הם זה לזה בדבר אחד: שלשתם הם הנגוד הגמור לטבעו של אדם, להטבע הפשוט והישר של ה"בשר-ודם". אם מהרגל או מיראה ואם מהכרה – כל מיני-המוסריות הללו סוף-סוף אינם אלא פרי מלחמה פנימית. האדם משבר את יצרו, את טבעו, את תשוקותיו הבלתי-אמצעיות, ופועל טוב כפי שתורהו הסביבה שלו, שהוא מורגל בה או שהוא מתירא ממנה, או כפי שתורהו הכרתו הפנימית, שהיא ההפך מנטייתו. וכל מלחמה, כל שבירת הטבע האנושי, משארת רושם לא-נעים בנפש. אין ההרמוניה הנפשית אפשרית במקום שהאדם נלחם בנפשו ומנצח את עצמו. ידועה האגדה על משה ועל סוקראטס, שפניהם היו פני רשעים גמורים: אך מפני שנלחמו עם נפשם על נפשם נעשו למה שנעשו – אך כיעור-פניהם לא חלף... וזה הזקן הגדול מיאסנאי-פוליאנה, שמת מיד אחר צעדו הענקי האחרון, – כלום היתה הרמוניה בנפשו? כלום לא היתה זו שדה-קטל לתאוות סוערות, שנתעצם בהן ונפתל עמהן נפתולי-אלהים כל ימיו, ולסוף לא עצר כח להחזיק מעמד – וברח מעצמו כדי לגאול את עצמו?... אכן, מלחמה כזו מגדלת ומרוממת את האדם ומעשרת את נפשו על-ידי הסתירות והנגודים והנפתולים וההתעצמויות, אבל הרמונית ויפה אין נפשו נעשית על-ידי כך לעולם! –

הרמונית ויפה היא רק נפשו של אותו אדם, שיש בה מוסריות מאהבה. לאדם כזה אנו קוראים בעברית "מזג טוב"; ולנפש כזו קראו שילר בשם "נפש יפה". ה"מזג הטוב" אינו משעבד את נטיות-הלב להכרת-החובה. בו מתאמת החובה המוסרית, שבאה מתוך ההכרה, עם נטיות-הלב, שבאה מן הרגש. ב"מזג טוב" אין מלחמות, אין הרגזת היצר-הטוב על היצר-הרע, ובכן יש בו אחדות פנימית. הרמוניה עליונה. הטוב הוא לו טבע שני, יותר נכון – טבע ראשון. אין אדם בעל "מזג טוב" פועל טוב לא מתוך הרגל, לא מיראת-הבריות, ואפילו לא מתוך הכרה, שחוב הוא זה המוטל על האדם, אלא אך ורק מאהבה: מפני שלבו מושכו אל הטוב, מפני שהטוב הוא טבעו, מזוגו, נשמתו. אם לא ירבה להיטיב יהא חסר דבר-מה. והוא פועל טוב בלא מלחמה כלל. זהו כמעט האינסטינקט שלו.

מוסריות כזו, אפשר, אינה ראויה לשם זה, אבל היא היותר יקרה שבכולם, היותר חביבה, היותר קרובה ללבנו. כי טבע יש בה וכל מה שהוא טבעי פועל עלינו בקסם מיוחד ומושך את לבנו לאהבה.

„מזג טוב“ כזה היה לווינסקי בתור אדם. מי שראה בו איש שונא-מלחמה ו„אומר-הן“ וחשב, שעשה כך מפני שבקש לישב בשלוחה ולמצוא חן בעיני-כל, – לא היה אלא טועה. הוא לא נלחם ולא התקוטט מפני שבנפשו לא היתה מלחמה ולא היו כחות מתנגשים. החובה המוסרית ונטית-הלב היו בו אחדות אחת. הוא לא היה יכול לצער, לקנטר, להרגיז מפני שלא היה בו יצר-הרע של שנאת-הבריות כלל. ואת הטוב, שהיה עושה בלא הרף והפסק לכל אדם ובכל מקום, היה עושה כמו שאדם אוכל ושותה: צורך טבעי היה לו זה. זוהי סבת הדבר, שלא שמע אדם מפיו אף מלה אחת של התפארות במעשיו הטובים: כלום אדם מתפאר בספוק צרכיו ההכרחיים? – ועל שום אדם לא היה מדבר רעות מִיָּמיו, גם-כן לא משום זהירות ומפני שהכניע בנפשו את התאוה להתכבד בקלון-חברו, אלא מפני שלא היה לו ממה להזהר ומה להכניע.

ומפני שתמיד הלך אחר טבעו, לא הפריז לא על מדת-הטוב ולא על מדת-הרע. לא היה מדיר הנאה מן החיים ותענוגיהם והיה רחוק מן החסידות היתרה והמוסרנות הנפרזה, אבל היה מהנה גם אחרים ממתנות-החיים ולא אהב אך את עצמו בלבד. לא החזיק טובה לעצמו ואף לא התגדר בענוותנותו. עשה כל מה שאפשר ולא התעצם לעשות יותר מכפי כחו. הכיר את הראוי ועשה את האפשר. נצטער על הקלקלות שבחינו והשתדל לתקן מה שאפשר בלא הרעשת-עולמות ורגזנות ו„קפיצה מן העור“. ובמובן זה היה לווינסקי אמן של החיים. קלים ועליוזים כמשחק היו החיים בעיניו, למרות מה שסבל הרבה בחייו הפרטיים ועבד הרבה בחיים הצבוריים. החיים לא משכו אותו בְּכַבְדָּם אֶל העולם השפל ולא הביאוהו לידי עצבות ומרה-שחורה. הוא לא נואש לעולם וידיו לא רפו. זהו סודם המיוחד של אמני-החיים. ומי, חוץ מלווינסקי, יכול היה לברוא את הפתגם: „עבדו את העם בשמחה?“ –

IV.

והסופר לווינסקי לא היה אלא נוסח אחר של לווינסקי האדם. אותן הסגולות הנפשיות, שעשו את לווינסקי האדם לאהוב, עשו את לווינסקי הסופר לחביב.

כשם שהיה אמן-החיים כך היה גם איש-האמנות. וכשם שהחיים היו לו קלים ועליוזים כך היתה גם יצירתו הספרותית קלה ועליוזה כמשחק. והמשחק במובנו העליון – המשחק במובן ההשתחררות מן הפניות והמגמות ומבקשת התועלת הגסה, שבמקומן באה ההנאה הקלה והעליצות הבלתי-מבקשת-כלום – הוא הוא הפיליטון האמנותי. יפה היה הפיליטון של לווינסקי

וקל־משקל. כי הומוריסטן היה ולא סאטיריקן. הסאטירה היא על צד האמת לא אמנות, אלא פובליציסטיקה. אך כשהיא מתרוממת עד גבהי־האידיאל ורואה את המציאות והנה היא ההפך ממנו והילכך היא מלגלגת על המציאות בשם האידיאל, — אז אך אז היא נשגבת. על־פירוב יש לה להסאטירה מגמות ופניות, ובכן אינה בת־חורין ואינה משחררת את הרוח. היא מעקצת ומרגזת. לא כן ההומור. הוא אינו אלא הלך־נפש. התוליו הם חפשיים ופתאומיים, בלא פניה ובלא מגמה ובלא אינטרס. הוא אינו בא למלא שום צורך מעשי, כי הוא אינו אלא צורך טבעי של ההומוריסטן כמו שהשיר הוא צורך טבעי של העוף. ההומוריסטן האמתי מהתל „כמו שֶׁשָׁר העוף המקנן בין עפאים". אין הוא מתכוין לעקץ ולהרגיז ועקיצותיו הבאות מאליהן אינן שנונות, אבל טבעיות הן ופתאומיות (מפני שאינן בעלות־מגמה), ועל־כן הן מעוררות אותה בדיחות־הדעת, שהיא תוצאתה של חירות־הרוח. כשהן באות מתוך מחשבה וכוונה אינן אלא מה שקורא הרוסי *Потуги на остроумие* והן מחוסרות־טעם. כמעין הנובע, כמעין המתגבר הוא ההומוריסטן „בחסד־עליון" — בחסד־טבעו. בן־הורים הוא בחדודיו והוא עושה את האדם בן־חורים מן התאוות והפניות. חדודיו גורמים לו, לאדם, שיהא לבו טוב עליו, שימלא צחוק פיו: „רצינים הם החיים, עליזה היא האמנות" — אמר שילר, — והומור טבעי היא אמנות אמיתית, שהחיים הרצינים משמשים לה חומר לעליזות. ורק ב„נפש יפה", שאין בה מלחמות, פניות וקרעים שבלב, מקנן הומור זה. ובה, רק בה, שוכן הכשרון החפשי כצפור. כי אך במקום שהטבע והאינסטינקט פועלים בלא אמצעי, שם, רק שם, יש אמנות ויש כשרון, כשרון עליו ובן־חורים. ללווינסקי היה כשרון הומוריסטי זה. לא סאטיריקן היה, אלא הומוריסטן. ואף לא לץ ולא בדיחן היה, אלא הומוריסטן. הוא לא חָדַד בכוונה, לא יָשַׁב וחשב עד ש„ברא" איזה חדוד. והוא לא נתכוין מעולם לעקץ ולהרגיז. כמעין נובע היה כשרונו. לא היה עתון או ירחון, שלא כתב בו בכל חג ובכל „עת־מצוא". ואפילו מכתביו הפרטיים היו ברובם פיליטונים גמורים. בלא לחץ, בלא התאמצות, בלא קשוי היו יוצאים פיליטוניו מתחת עטו. לא היה שם לב לא לדקדוק־הלשון ולא לעבוד־התוכן, — ואף־על־פי־כן יצר לו סגנון מחודד ורך כאחד, שהיה מקורי ומיוחד לו ומתאים לתכליתו. כי מלבדו היו יוצאים כל דבריו וחלק מן הטבע — מטבעו, ממזגו, מהיותו — היה כל מה שכתב. ולמרות מה שהיה נראה בפיליטוניו „קל־שבקלים" לא נעשה בדיחן. מזה שמר אותו האידיאל הציוני החיובי, שהיה שמור בלבו מראשית צאתו על במת הספרות. הוא לא כתב פיליטונים לשם חדוד ולשם בדיחן בלבד. הוא ראה את המציאות והנה היא ההפך מן האידיאל היקר לו, שתאר

פעם אחת בימי-חיי בכשרון מזהיר כל-כך בחלום-המלכות שלו, שנקרא „מסע לארץ-ישראל בשנת ת"ת" – והרים עליה את שוט-לְצוֹנוֹ. זהו הקשר הפנימי העמוק שבין היצירה היותר חשובה שלו, שבה התרומם כמעט למדרגת אמן-יוצר, ובין הפיליטונים שלו, לחם-חוקו. הנגוד הַצִּוְהָנִי שבין האידיאל הארצי-ישראלי המזהיר ובין המציאות הגלותית הנוראה הוא באמת תוכן כל פיליטוניו של לווינסקי וסוד-יצירתו. בזה התקרב לגבול הסאטירה הנשגבת, אבל נשאר בתחום-ההומוריסטיקה: „מוג טוב" היה יותר מדאי ולא היה יכול להעשות קפדן ומטיף-מוסר. וכדי להבליט נגוד זה שבין המציאות להאידיאל היה משתמש או בהשוואות מימים קדמונים, כבעל-אגדה גמור, או בהבדלים שבין ישראל לעמים: „מה בין בני לְבָן-חמי?" – וכשהיה בא לידי כך היה מתרומם כמעט תמיד עד הנשגב. מי אינו זוכר את השוואתו הנפלאה הזו: מה בין חשיבותם בעולם ותקיפותם המדינית והלאומית של הבורים, שמספרם עולה בכל טראנסוואל בסך-הכל למאתים אלף, ובין חשיבותם ותקיפותם של היהודים, שמספרם בווארשה או באודיסה גדול ממספר כל הבורים שבטראנסוואל (מחשבות ומעשים, XX)? – השוואה זו נוקבת ויורדת עד התהום ומרעשת את הלב עד למעמקיו. כאן פוסקת הבדיחות ונעלמים אפילו הרוך והחביבות. כאן נעשה לווינסקי רָצִין ועגום כהחיים עצמם...

ועוד במקרה אחד היה לווינסקי מאבד את הרוך ואת החביבות שלו ונעשה קשה כארו, כמעט קפדן: בכל מקום, שראה בו צביעות וזיוף. בואו וראו כמה קשה הסגנון, שבו הוא מדבר על „החנופה, הפשרה והצביעות לשם הפרוטה" ואיך הוא קורא להן בקול גדול: „הלאה!", תועבה הן בהיכל-הציוניות! (שם, XVII): או כמה הוא מתרעם על ה„שלום" המזויף, שאירופה מתקשטת בו בשעה שטרפה בין שניה, וכמה הוא מתרגש מציורו המפורסם של ריהריך: „החזיר החוגג" (שם, XLVI): או באיזו אירוניה מרה הוא מלמד זכות על ספרד, שהיתה מעברת אתנו על דת בלא צביעות, על-ידי אינקוויזיציה, בעוד שעתה מכריחים את בנינו להמיר את דתם על-ידי „המצאות" ואף אין מזכירים בשם העברה על דת באונס, באופן ש„לא תלינים, כמו לפני, מענים ומיסרים אותך, אלא מסבבים את פני הדברים, שאתה בעצמך מענה ומיסר את עצמך וסובל יסורי-הנפש כל ימי חיך!..." (שם, XLIII). את הצביעות ואת הזיוף לא סבל לווינסקי בכל צורותיהם מפני שהוא היה כולו, בחייו ובעבודתו הספרותית והצבורית – הטבע עצמו. והילכך שנא כל-כך את המומרים, שהם האנשים היותר מזויפים שבעולם. והילכך חבב אך אותה יהדות, שהיא טבעית, חיונית, בלא התחכמות, בלא פלפול ובלא הפשטות יתרות. היהדות שלו היתה – החיים הלאומיים, הספרות הלאומית

ואף הדת עד כמה שהיא לאומית. חיים וחגים לאומיים, בתי-כנסיות ובתי-מדרשות לא לשם מצוה, אלא לשם הנאה, גרם-פרנסה ליהודי, חגי-יובל, הוצאת ספרים עבריים, שעושים את הספרות הלאומית חיה ומלאה-ליח, דבור עברי, שעושה את חייה-לשון הלאומית טבעיים ולא מלאכותיים, הסתדרויות לאומיות כמה שאפשר; ועל כולם – ארץ-ישראל בתור קרקע ובסיס לחיים טבעיים, עצמיים, אבטונומיים, – זו היתה היהדות של לוינסקי בהקפה השלם, יהדות של חיים ושל שמחה. כל ימיו שאף לעשות מן היהדות – חיים. ודבר זה קוה להשיג על-ידי קיום הפתגם: „עבדו את העם בשמחה“. כי במקום שיש שמחה יש חיים; ובמקום שהשונא אינו יכול לדכא את הרוח אין פחד ההתנוונות והכליון.

וזהו סוד התחבבותו על הקהל הנרגן והבחרן שלנו, שקשה כל-כך למצוא חן בעיניו. אנו, היהודים, שנתרחקנו כל-כך מן הטבע ומן החיים ושסופרינו הם רובם ככולם נקרנים וחשבנים, בעלי-תוכחות ובעלי מרה-שחורה, מתחדדים ומתחכמים ומתכוונים לעקוץ ולהקניט זה את זה ואת האומה כולה, – אנו אי-אפשר לנו שלא להרגיש, שהיה לוינסקי אדם יחיד-במינו וסופר יחיד-במינו בכל הנוגע לישרות וטבעיות. ולפיכך אין להתפלא על שהעם הראה לו את חבתו בחייו ובמותו יותר משהראה ל"סופרים גדולים וטובים ממנו": הוא מרגיש בחושו הטבעי, שאם סופרים גדולים ממנו היו בוודאי עוד יהיו לו, סופרים טובים ממנו ספק הוא אם היו ומי יודע אם יהיו? ...